

A VASÁRNAP TÁRSASÁG – A VASÁRNAPI KÖR

Néhány éve Fenyő István arról panaszkodott a Napjaink című folyóirat hasábjain, hogy az utókor még mindig eléggé mostohán bánik a századelő szellemi értékeivel, így a Vasárnapi Körrel is. Ma már visszamenőleg tudjuk, hogy Fenyő nyitott kapukat döngtetett, hiszen a kiadók terveiben ott szerepeltek akkor a kört bemutató monográfiák. Ezek a tervek mostanra értek be, s így az olvasónak – ha bepillantást akar nyerni ennek a maga nemében egyedülálló szellemi műhelynek a mindennapjaiba és a köréje tömörülő alkotásaiba – egyidejűleg két tanulmánykötet is rendelkezésére áll. Az egyik, *A Vasárnap Társaság* című még 1979-ben látott napvilágot Novák Zoltán tollából, a másik, *A Vasárnapi Kör* kevéssel ezelőtt jelent meg Karádi Éva és Vezér Erzsébet szerzőpáros szerkesztésében.

Már csak a terjedelmi korlátok miatt sem szándékozunk párhuzamos recenziót írni, csupán egyetlen vonatkozásban, a szerkesztői munkahipotézis szempontjából vetjük össze a két munkát. Az összehasonlításból plasztikusan kitűnik, hogy a két tanulmánykötet mind műfajában, mind a forrásanyagok kiválasztásában és felhasználásának módjában, mind pedig a szerzői–szerkesztői preconcepcióban, s nem utolsó sorban színvonalában és végül funkciójában, azaz az olvasó eligazításában lényegesen különbözik egymástól. A mérleg nyelve határozottan *A Vasárnapi Kör* című kötet javára billen, ami persze nem jelenti azt, hogy *A Vasárnap Társaságnak* ne lennének említésre méltó pozitívumai.

Novák Zoltán szándékát meg lehet érteni, de nehéz vele egyetérteni. Monográfikus igénnyel kívánta feldolgozni a Vasárnapi Kör (az önkényes névadás: a „Vasárnap Társaság” – szerintünk – mesterkéltséget és nem is indokolt) történetét, és pedig oly módon, hogy magába a történeti keretbe „applikálja bele” a vasárnaposok szellemi teljesítményét reprezentáló roppant gazdag és sokrétű dokumentum-irodalmat, valamint a kör tagjainak jelentőségét, szerepét, szellemi és erkölcsi kvalitásait jellemző egyéni véleményét.

A vállalkozás sikere érdekében a szerző nagy mennyiségű forrásanyagot használt fel: eredeti szövegeket és szekundér irodalmat egyaránt, ami önmagában véve is igen imponáló, de ez az eljárás csakis akkor célravezető és indokolt, ha „a mennyiség átcsap minőségbe”, azaz a szerkesztés során feldolgozott anyag tartalmilag többet ad, mint a „nyersanyag”. Véleményünk szerint a hatalmas anyag nem engedelmeskedett eléggé a szerzői–szerkesztői szándéknak, nem illeszkedett be szervesen a tervezett koncepcióba. Talán helyesebb lett volna, ha Novák

másféle arányban „adagolja” az idézett forrásokat és a saját álláspontját, pontosabban szólva, ha mint szerkesztő jobban a háttérben marad és hagyja a dokumentumokat maguktól beszélni. Így azonban – nolens-volens – egy túlságosan is tömény, „zanzásított” Vasárnapi Kör-történetet kaptunk. Vitathatók az arányok egyéb szempontból is. Bár kétségtelen tény, hogy a kör legkiemelkedőbb alakja Lukács volt, akinek zsenije, szellemi teljesítménye, inspirációja, baloldali etikája valamennyi vasárnaposban mély nyomokat hagyott, mégsem indokolt egy a Vasárnapi körről átfogó képet adni akaró tanulmánykötet majd kétharmadát neki szentelni s emiatt kevés figyelmet fordítani (talán csak Balázs Béla bemutatása kivétel ez alól) a többi vasárnapos teljesítményére, személyére.

Novák Zoltán vitathatatlan érdeme, hogy elsőként vállalkozott a Vasárnapi Kör átfogó igényű bemutatására és ezzel lehetővé tette, hogy az olvasók széles rétegéhez eljusson ennek a századeleji szellemi műhelynek a híre. De éppen mert ezzel népszerűsítő-ismeretterjesztő funkcióra is vállalkozott, nagyobb gondot kellett volna fordítania a felhasznált anyag megfelelő szelektálására, a feldolgozás szempontjaira, olykor a feszebb fogalmazásra is. A kötethez csatlakozó sokrétű irodalomjegyzékkel jó eligazítást nyújt a téma kor- és eszmetörténeti háttere iránt behatóbban érdeklődők számára. (Kossuth, 1979.)

*

Egészen más jellegű munka *A Vasárnapi Kör* című tanulmánykötet, amelynek legnagyobb érdeme a jól felépített, koncepciózusan végiggondolt, könnyen áttekinthető, ennél fogva megfelelő tájékozódást nyújtó szerkezete. Karádi és Vezér csak a bevezetőben fogják kézen az olvasót s adják meg számára a szükséges fogódzót a Vasárnapi Kör történetének és világnézetének tömör, lényegre törő bemutatásával, majd az eredeti dokumentumok és dokumentum-részletek közzétételével lehetővé teszik, hogy mindenki maga fedezze fel a jelzett értékeket. A bevezetőben rövid eszmefuttatást kapunk a vasárnaposok spiritualista–metafizikai felfogásáról, normatív–etikai beállítottságáról, azután már az olvasóra van bízva, hogy a kapott állítást az idézett írások segítségével ellenőrizze.

Igaz, ebben a kötetben is meg kell küzdeni a „bőség zavarával”, valójában azonban a bőség itt nem zavaró, hanem éppenhogy eligazító. A gondosan kiválasztott, egymáshoz szervesen illeszkedő visszaemlékezések, az egymást jól kiegészítő naplórészletek és levelek, a kronológiai sorrendben közölt tanulmányok, és nem utolsósorban a jórészt még sehol sem látott képanyag, valamint a lakonikus rövidséggel megfogal-

mazott, a leglényegesebb felvilágosítást megadó jegyzetapparátus egyaránt hasznos funkciót töltenek be: elősegítik a Vasárnapi Kör beható megismerését.

A vasárnaposok „mindennapi életébe” való betekintés hasznos eredménnyel jár: az olvasó maga győződhet meg arról, hogy ennek a létszámban kicsiny körnek minden egyes alakja kiemelkedő egyéniség volt, néhányan közülük egészen originális kvalitásokkal, de még a „jelentelenebbek” is kitűntek páratlan adottságaikkal. Balázs Béla tehát nem túlzott, amikor ezt írta a naplójába: „Mi egymást is megleptük képességeinkkel.” És ha ehhez még azt is hozzátesszük, hogy a kötetben felvonultatott „törzsgárdatagok” és „alkalmi vasárnaposok” valamennyien magas erkölcsi nívón mozogtak, akkor tudjuk csak megfelelően értékelni ennek a körnek az igazi jelentőségét.

Megkapó így egybegyűjtve olvasni az egykori tagoknak a Vasárnapi Kör jelentőségét, meghitt légkörét idéző-méltató sorait. Nostalgiajuk cseppet sem érzélt és nagyon is érthető. Később szinte egyikük sem talált olyan szellemi-testvéri közösségre (a kommunistává letteket kivéve), amely számukra felért volna ennek a szellemi műhelynek az értékével. És ha kissé „fárasztó” is például átrágni magunkat Lesznai Anna naplóreszletein, a végén mégsem sajnáljuk az odafigyelést, mert nagyon is megértjük belőle, hogy mit jelenthetett valójában a spiritualista–metafizikai-megváltás filozófia a maguk küldetését komolyan vevő baloldali polgári intellektuelek számára. És ugyancsak bőven megtérül az az erőfeszítés is, amit Lukács etikai töredékének, a tervezett Dosztojevszkij-könyvhöz készült előtanulmányának a megértésére fordítunk, mert plasztikusan kirajzolódik belőle a vasárnaposok „vallásos-ateizmusa”, „lélektől-lélekig vezető üdv- és megváltástana” és „jóságból felépített” közösségkonceptiója.

Sajnos nincs módunk arra, hogy akárcsak futólag is érintsük a többi vasárnaposnak, így Fülepnek, Hausernek, Balásznak, Fogarasinak, Mannheimnek, Tolnaynak, Káldornak és másoknak a mai olvasó számára is a reveláció erejével ható írásait, amelyek a Szellemi Tudományok Szabad Iskolájának programadó (mannheimi) és más előadásaival együtt jó keresztmetszetét adják a vasárnaposok szellemi műhelyének. Hogy az annak idején publikált írások, a megtartott előadások milyen széles skálán mozogtak, az szinte meghökkenítő. Nem ritkán az az érzésünk, mintha egyenesen a mának szólának. Csak egyetlen példa erre. Kner Imre a *Kommunista könyvkultúra* című írása egyenesen üzenet a mának és a holnapnak. Így ír: „Ha a kommunista társadalom csak jólétet ad, s nem ennek a magas kultúrának a lehetőségét is, meghal a forradalom, s a tömegeken a kisburzsoá álmos butasága lesz urá.”

A kötetet végigolvasva egyáltalán nem csodálkozunk azon, hogy idővel Lukács számára jelentett a kör a legkevesebbet, mivel itt már nem kaphatott választ az őt foglalkoztató égető kérdésekre. Viszont vele ellentétben ott van például Mannheim esete, aki nemcsak hogy nosztalgiával idézi fel a harmincas, sőt a negyvenes években a kör szellemét, de ebből a korai forrásból még a legutolsó alkotói periódusában is merít.

A Vasárnapi Körnek – mint ezt a Karádi–Vezér szerzőpáros szerkesztette kötet is bizonyítja – „nem árthatott” az idő és „nem árthatnak” a tudatos és nem tudatos elhallgatások sem. Az olvasó azzal a jóleső érzéssel veheti kezébe *A Vasárnapi Kör* című kötetet, hogy belőle megismerheti ennek a roppant érdekes szellemi műhelynek és a belőle kinőtt iskolának a hiteles történetét, valamint azoknak a gondolkodóknak a legkülönbözőbb műfajú írásait, akik ebből a körből indultak el, hogy beírják nevüket a hazai és a nemzetközi tudomány történetébe.

A szerzőpárossal bizonyos részletkérdésekben lenne azért vitánk. Néhány ezek közül: Alexander Bernátot nem lehet sommásan katedrafilozófusnak tekinteni. Vagy például: vitathatatlan Mannheim alkotói hozzájárulása a tudásszociológia megalapozásához, de az építetn ornans („a tudásszociológia megteremtője”) nem indokolt, ebben a szerepben ugyanis Mannheim osztozik M. Schelelrel és másokkal. Ezek azonban nem módosítják az összképet: a könyv olvasása után egészen más képünk van a Vasárnapi Körről mint annak előtte. (Gondolat, 1980.)

GÁBOR ÉVA